

HUMOR N I DASK

MICHAEL BALLE JENSEN

SYSTIME >

Jensen, Michael Balle, Humor i dansk,
1. udg., 1. opl., Systime, 2007

Forord

Humor er ikke til at komme udenom. Fra hverdagens store og små sjove øjeblikke til litteraturen og massemedierne. Humor er en væsentlig del af næsten al kommunikation. Det er med til at skabe fællesskab. Det fører til ambassadeafbrændinger. Det er svært ikke at tage humor alvorligt.

Dolph er sjov. Men hvorfor? Drengene fra Angora er sjove. Men siger de noget relevant om os? Man vil ofte opleve, at det er svært at reflektere over humor. Vi er sjældent enige om, hvornår noget er sjovt. Derfor strander diskussionen ofte på spørgsmål om smag.

Bogen skulle gerne give nogle redskaber, der kvalificerer diskussionen. Udgangspunktet er filosofisk og handler om, hvad der helt overordnet kendetegner fænomenet humor. Bogen giver også grammatiske, stilistiske og kommunikative redskaber, der viser, hvordan humoren fungerer i både sprog, film og billeder.

Bogens målgruppe er eleverne på de gymnasiale uddannelser.

Bogens opbygning

Indledningskapitlet, "Huller i verden", ser på, hvordan humor afhænger af vores verdensopfattelse og introducerer tre tilgange til humor: uoverensstemmelsesteorien, forløsningsteorien og overlegenhedsteorien.

Kapitlet "Flere betydninger" indfører en række grammatiske og stilistiske begreber, der alle er grundlæggende i humor. I kapitlet "Når sproget handler" ses på sammenhængen mellem sproghandlingsteori og humor. Kapitlet "Situationer vi forventer" handler om kognitiv fortællerteori, intertekstualitet, samt surrealistiske og absurde verdner. Det sidste kapitel, "Hvad er sjovt?", ser på typiske motiver i humor: dyr, kroppen, 'de andre' og tabuer. Sidst i bogen er et forslag til en analysemodel.

Kapitlerne i bogen er skrevet, så de kan læses uafhængigt af hinanden. Man kan derfor vælge et par kapitler ud frem for at arbejde med hele bogen. Dog vil det være en stor fordel at begynde med det første kapitel, da det rummer den grundlæggende teoretiske tilgang til humor og på mange måder fungerer som en forudsætning for de øvrige kapitler.

En væsentlig del af bogen er de litterære tekster. De er ordnet tematisk, så de kan bruges til at illustrere stoffet i de enkelte kapitler. Men emnet lægger op til, at både lærer og elever kan spille ind med forslag til stof, som de selv synes er sjovt. Især vil det være oplagt at arbejde med både film, tv og tegneserier.

I alle kapitler ligger forslag til opgaver med kapitlets stof. I opgaverne finder man også henvisninger til relevante netsider, film og tv.

Anvendelse af materialet

Bogen kan bruges til tematisk læsning om humor, eller man kan plukke materiale ud, som kan anvendes i forbindelse med bl.a. almen sprogforståelse, hvor især kapitlerne om stilistik og sproghandlinger vil kunne give et forhåbentligt sjovt alternativ til de rent sproglige lærebøger. Det er sjovt at arbejde med humor.

Humor er oplagt til et flerfagligt tema. Vores referencer, når det kommer til humor, er i forvejen internationale. Således er mange af bogens eksempler også hentet fra engelsksproget materiale. Samarbejde mellem sprogfagene ligger derfor lige for. Endelig har humor både sociale og politiske dimensioner, som kan give anledning til at inddrage de samfundsvidenskabelige, filosofiske eller historiske fag i spændende projekter.

En håndfuld af mine elever, Benjamin Strøm, Line Krogh, Merethe Søe, Henriette Hansen og Simon Mark, har været så rare at læse større eller mindre dele af manuskriptet igennem. Tak for indsatsen, kommentarerne og de mange gode forslag. Også tak til Maja Ries fra Teater Grob for forslag til dramatekster.

Michael Balle

Holstebro, november 2007

KAPITEL I

Huller i verden

Verdensopfattelse

Vi har et 'kort', der hjælper os rundt i verden og hverdag. En bestemt opfattelse af verden tegnet af opdragelse, erfaringer og uddannelse. Det leder os frem til, hvad der er rigtigt eller forkert. Det styrer vores handlinger og forventninger.

Derfor er det vigtigt, at vores verdensopfattelse hænger fornuftigt sammen. Men i humorens verden går der hul i vores kort. Se bare denne lille tekst fra Kim Blæsbjergs bog "Fælder":

PÅ SIT KONTOR VAR Werner Schmidt i færd med at fjerne en rævesaks fra sin kones ankel.

Det kunne ikke være mere forkert. Rævesakse og kontorer hører ikke sammen i nogen som helst fornuftig opfattelse af verden. Samtidigt antyder teksten, at der er foregået noget skummelt. Hvorfor har konen trådt i en rævesaks? Hvorfor foregår det på et kontor? Det kunne have været et hændeligt uheld. Men så ville enhver normalt tænkende ægtemand vel sørge for at ringe efter en ambulance i stedet for at fjerne saksen selv.

De fleste vil synes, at den lille tekst er grotesk, men også sjov. Og den bliver sjov, fordi noget ikke hænger sammen. Den har skabt det, som en amerikansk filosof, Simon Critchley, kalder for et hul i verden. Og det er et grundtræk ved alt, der er sjovt.

Humor er betinget

Verdensopfattelser afviger fra person til person. Mange troende kristne syntes, det var utroligt smagløst og fornedrende, da Kwickly for nogle år siden markedsførte sandaler med et billede af Jesus i bunden. De kunne ikke se det morsomme i, at Kwickly spillede på udtrykket "Jesus-sandaler". Andre syntes derimod, det var mægtig sjovt. Kwickly fjernede hurtigt sandalerne fra hylderne.

Kwicklys sandal-skandale viser, at humor langt fra er universel. Man kan næppe finde en joke, der er sjov, uanset hvor i verden eller til hvem, den fortælles. Det arbejder den amerikanske filosof Ted Cohen med. Han mener, at al humor er betinget. For det første af fælles overbevisninger, for det andet af fælles viden. Kort sagt

hænger den sammen med folks opfattelse af verden. Forestil dig, at en FCK-fan skal fortælle noget sjovt om en Brøndby-fan:

Hvorfor blev Jesus ikke født i Brøndby?
Der kunne Gud ikke finde tre vise mænd eller en jomfru!

For at det skal være sjovt, så skal afsender og modtager fx dele disse forudsætninger:

a. Fælles overbevisninger:

- Brøndbys fans er dumme
- Kvinder i Brøndby er billige, og mændene optræder som hunde i løbetid

b. Fælles viden:

- Brøndby er en fodboldklub på den københavnske vestegn
- Jomfru Maria var mor til Jesus, og de tre vise mænd spiller en afgørende rolle i Biblen

Forskellen på viden og overbevisninger er ret tydelig. Man kan næppe finde en Brøndby-fan, der ville afvise b. Men fordommene, der kommer til udtryk i a, vil han eller hun ikke acceptere. Man kan finde utallige af den slags jokes på nettet. De er en del af fankulturen. Og der er naturligvis eksempler set fra begge sider.

Hvis ikke modtager og afsender deler verdensopfattelse, får humoren det svært. Tegneseriestriben nedenfor gør den sag klar. Den forudsætter en viden om Sisyfos-myten. Og har du ikke den, så er striben ikke ret sjov.

Du skal have begreb om, at Sisyfos er en skikkelse fra den græske mytologi, som lagde sig ud med guderne. Og du skal have tjek på, at hans straf består i at rulle

en stor, tung sten op ad et bjerg. Men når han når toppen, ruller stenen ned igen. Så den stakkels mand må hver eneste morgen begynde forfra.

Et andet eksempel på, at humor er betinget, har du nok selv været ude for. Du har garanteret oplevet en sjov situation sammen med nogle venner på en festival, derhjemme eller på en efterskole. Og når du skal fortælle andre om det, så kan de ikke se noget sjovt i det. Så skal du til at forklare dig i en grad, så alt det sjove forsvinder. For enhver joke bliver elendig, hvis man først skal til at forklare pointen. Man skulle nok have været der. Det er et eksempel på manglende delte forudsætninger.

Humorens asymmetri

Man er altså afhængig af modtagerens reaktion i forhold til, om humor virker eller ej. Imidlertid, påpeger Ted Cohen, så kan humor også være det, han kalder asymmetrisk. Ved det mener han, at humor generelt fungerer ved folks delte forudsætninger, men af og til alligevel kan fungere uden forudsætningerne er til stede. Det gælder for en af de racistiske jokes, han bruger som eksempel:

Hvordan stopper man 8 unge negre fra at lave gruppevoldtægt?
Man giver dem en basketball.

Den vil falde i god jord hos folk, der selv deler forudsætninger om, at unge, sorte mennesker begår gruppevoldtægter, og de går meget op i basketball. Altså nogle kulturelle stereotyper. Lidt i familie med at alle vestjyder snyder i skat, at samtlige indvandrere fra muslimske lande ønsker sharia-lovgivning indført, at jøder har store næser, eller at skotter er nærige. Ted Cohen skriver dog, at selvom man ikke deler synet på stereotypen, så kan man alligevel synes, at joken er sjov.

Men der er en forskel på normale betingede jokes og de asymmetriske. De betingede søger en intim og direkte kontakt mellem parterne i samtalen, mens de asymmetriske giver en mere overfladisk og hul kontakt.

Opgaver

1. Find eksempler på jokes fra nettet i skrift eller som tegneseriestriber. Prøv at karakterisere de delte overbevisninger, de rummer, og den fælles viden, der skal til for at forstå dem.
2. Diskuter 'dansk humor'. Man vil ofte opleve, at udlændige ikke forstår den. Hvilke overbevisninger og hvilken viden er den betinget af?

Hvorfor bruger vi humor?

Så vidt vi ved, er mennesket det eneste levende væsen med humoristisk sans. Hunde fortæller ikke vittigheder. Fisk laver ikke stand-up comedy. Biller læser ikke tegneserier. Humor er spild af tid, når det gælder om at spise og undgå at blive spist.

Humor skal gerne forårsage et helt bestemt kropsligt fænomen nemlig latteren. Latteren er faktisk et tab af kontrol over visse kropslige funktioner. Den sande latter er ukontrollabel. Den sætter ens indre organer i svingning. Du kan faktisk grine så meget, at det kommer til at gøre ondt. Og er du rigtig uheldig, så skal du måske også skifte tøj.

Spørgsmålet er derfor, hvad der bringer os mennesker til det. Det problem har utallige filosoffer og sprogteoretikere arbejdet med. Deres forslag til svar deler sig ud på tre teoretiske retninger: overlegenheds-, forløsnings- og uoverensstemmelsesteoriene.

Overlegenhedsteorien

I overlegenhedsteorien ligger den idé, at humor er et udtryk for, at vi mennesker har et behov for at føle os bedre, mere usårlige eller mere magtfulde end andre. Teorien opstår allerede i oldtidens Grækenland. Og hos filosofen Thomas Hobbes fra 1600-tallet bliver den til en del af hans teori om menneskets natur.

Hobbes mente, at mennesket helt grundlæggende var et ondt væsen. Hvis der ikke var et samfund til at beskytte os mod hinanden, så ville vi leve i en naturtilstand, hvor det konstant var alles krig mod alle. Humor skal ses som en videreførelse af den tankegang. Vi vil være bedre end alle andre. Derfor griner vi af de underlegne.

Hobbes har måske haft middelalderens hofnarre i tankerne. Men en joke som den om Brøndby-tilhængerne fra før passer også godt ind i teorien. Også jokes om handicappede og minoriteter kan ses som et udslag af overlegenhed. Og de mange programmer med hjemmevideoer, hvor folk opfører sig klodset, er endnu et godt eksempel. I visse tilfælde kan overlegenheden slå over i ren *skadefryd*. At man morer sig over andres ulykke.

Overlegenhedsteorien kan imidlertid også vendes på hovedet. Det ser man ofte i politisk satire. Her griner man ikke for at føle sig magtfuld, nej - man griner af overmagten. Derfor er magtfulde samfundsgrupper ofte mål for humor. Det gælder alt fra politikere og advokater over politiske ekstremister til rige snobber fra Hellerup. Du kan fx se det i karikaturtegninger af hulemanden Anders Fogh. Vi får de magtfulde ned på jorden, når vi griner af dem.

Det er dog sjældent særligt sjovt, hvis man bare kalder folk dumme eller på anden måde tilsviner dem. Også overlegenhed kræver huller i verden. Der skal være noget at grine af.

Forløsningsteorien

Ofte er det dog ting ved os selv, der er sjove. Det handler en anden teori, forløsningsteorien, om. Her griner vi af ting, som vi ellers ikke bryder os om at tale om. De helt store emner som sex, kærlighed eller døden. Emner, der normalt omtales som tabuer.

Freud arbejdede i slutningen af 1800-tallet med sine teorier om den menneskelige psyke. Her peger han på, at visse lyster, tilbøjeligheder og erfaringer er så ubehagelige eller uacceptable, at vi fortrænger dem til vores underbevidsthed. Vi gemmer dem så at sige bort. Underbevidstheden passer godt på dem. Men for at den ikke skal boble over, så de bliver til aggressive tendenser eller direkte psykiske lidelser, er vi nødt til at få dem ud på en eller anden måde. De skal forløses.

De ubehagelige ting kan komme symbolsk frem i drømme eller besynderlige handlinger. Men humor kan også være en god måde at slippe fortrængte ting ud. For med humor kan det ske på en ufarlig og forløsende måde.

Det behøver ikke kun at handle om sex. For teorien kan også være en god forklaring på, hvorfor nogle mennesker bruger *galgenhumor*. Altså humor om døden. Når man fortæller sjove historier ved en begravelse, så behøver det ikke være usmægteligt eller upassende. De kan nemlig gøre det lettere at bære og bearbejde sorgen.

I filmverdenen findes begrebet *comic relief*. Især kender man det fra filminstruktøren Alfred Hitchcock. Når hans film havde vist noget uhyggeligt, kom der tit en sjov scene bagefter. Efter den brutale kniv-drabsscene i *Psycho* (1962) klipper Hitchcock over til en kvinde, der gerne vil købe noget insektgift, som ikke giver insekter unødige smerter.

Noget, der ligner forløsningsteorien, kan man finde hos den græske filosof Aristoteles. Formålet med teaterets tragiske skuespil er at give publikum *katarsis*, en renselse af sjælen, skrev han. Selvom tragedier naturligvis er det modsatte af komedier, så giver det en vis fornuft at se forløsningsteorien som en teori om *katarsis*.

Uoverensstemmelsesteorien

Humor behøver dog ikke at handle om overlegenhed eller forløsning. Bøger, film, tegninger og sprog kan nemlig give et billede af verden, der er i uoverensstemmelse med, hvordan vi oplever den til dagligt. Og det er ofte ret sjovt. Du kan bare tænke på den vrede blå flodhest, Dolph. Han er en uoverensstemmelse mellem vores normale verdensopfattelse og den verden, der præsenteres i tv-programmet.

Uoverensstemmelsesteorien går dog længere tilbage end Dolph. Også den danske filosof Søren Kierkegaard støtter teorien. Kierkegaards filosofi har som et vigtigt udgangspunkt, at enhver skal forholde sig aktivt til sit eget liv. Mange mennesker tænker nemlig ikke over, at deres liv og handlinger måske ikke har no-

gen større betydning i den store sammenhæng. Men de tror det alligevel. Så humoren kan hjælpe med at afsløre den uoverensstemmelse, der er mellem ens egne vurderinger, og hvad der virkelig har betydning. Her et lille eksempel:

"Der hændte på et Theater, at der gik Ild i Coulisserne. Bajads kom for at underrette Publicum derom. Man troede, det var en Vittighed og applauderede; han gjentog det; man jublede endnu mere. Saaledes tænker jeg, at Verden vil gaa til Grunde under almindelig Jubel af vittige Hoveder, der troee, at det var en Witz."¹

Uoverensstemmelsen opstår, når klovnen forsøger at levere en livsvigtig besked. Men ingen forventer alvorlige beskeder fra folk i klovnekostumer. Du kan jo selv prøve det, hvis du er i tvivl. Klovnen leverer et hul i verden. For klovnen er det alvor. For publikum en joke.

Uoverensstemmelsesteorien vil på mange måder kunne omfatte de to andre. De er nemlig lige så afhængige af at skabe de huller i verden, som Simon Chritchley talte om. De har også brug for at præsentere et misforhold mellem det, der siges, og det, vi ser. Ellers er det simpelthen ikke sjovt.

Teorierne giver næppe det endelige svar på, hvorfor mennesket bruger humor. Men de giver dog tre ret gode bud, som vi kan bruge til en form for genrebestemmelse. Nogle former for humor får en til at føle sig magtfuld eller overlegen. Andre giver forløsning for ting, man ikke taler om. Og endelig er der humor, der simpelthen handler om at præsentere verden på en skæv og overraskende måde.

Humor er social

Samtidigt må man tage Ted Cohens ide om betinget humor med. Enhver stand-up-komiker vil vide, at hvis publikum ikke griner af hans jokes, så er de ikke sjove. Det fortæller os, at en grundlæggende betingelse for humor er, at den kan ramme nogle delte forudsætninger og overbevisninger om verden. Uanset hvilken teori man hælder til.

Humor er nemlig i høj grad et socialt fænomen. Man kan godt gå rundt og grine for sig selv. Men en sjov situation, som opstår mellem dig og dine venner, vil tit i fremtiden blive til noget, som kun I forstår. Det kan blive en værdifuld del af jeres venskab. For humor virker nu engang stærkere, når man oplever det sammen med andre. Og andre mennesker påvirker os også. Hvis man ser verdens sjoveste tv-serie sammen med en håndfuld knastørre ingeniørtypen, der ikke griner af noget som helst, så vil man også være mindre tilbøjelig til at grine selv.

Latteren smitter. Hvis ikke den gjorde det, ville du være helt fri for dåselatter på tv. Man kan sige, at humoren er med til at bekræfte os i en social sammenhæng. Besynderligt nok ved ofte at underkende sammenhængen og gøre grin med den.

¹ Af Søren Kierkegaard "Enten-Eller" bind 1, s. 33. Bajads betyder klovn.

KAPITEL 2

Flere betydninger

Sproglig flertydighed

Humoren virker, når der skabes et hul i verden. Noget der ikke passer med vores normale verdensopfattelse. Til det har humoren sit eget sprog.

Bart: Is Mister Freely there?

Moe: Who?

Bart: Freely, first initials I. P.

Moe: Hold on, I'll check. Uh, is I. P. Freely here?

Hey everybody, put down your glasses! I. P. Freely!

[kunderne i baren griner]

Wait a minute... Listen to me you lousy bum. When I get a hold of you, you're dead. I swear I'm gonna slice your heart in half.

Når Bart Simpson ringer til Moes bar² og får Moe til at gøre sig selv til grin, gør han det med udgangspunkt i sproglig flertydighed. I.P. Freely kan forstås som et navn. Men det kan også være en sætning, der betyder noget i retning af: Jeg tisser, hvor jeg har lyst.

Flertydigheden kan opstå på alle sproglige niveauer. Lige fra bogstaver til lange tekster. Ja, selvom man ikke skulle tro det, kan selv kommaer være sjove.

Danskerne er begyndt at spise 'hjemmebagte' færdigkager der smager som mor, og mormor bagte dem. (Fra en dansk stil om familieværdier)

Hvis du har styr på din kommatering, så vil du se, at kommaet er sat det forkerte sted. Med en ret morsom konsekvens. Et uhyggeligt familiedrama tegner sig. Kommaet har skabt et hul i enhver normal verdensopfattelse.

De sproglige byggeklodser

Ser vi et øjeblik bort fra tegnsætning, så er den mindste sproglige byggeklods et bogstav. Hvis det er udtalt, hedder det et fonem. Er det skrevet, et grafem. Når

2 Citatet er hentet fra http://en.wikiquote.org/wiki/List_of_Simpsons_Prank_Calls

man kombinerer bogstaverne til orddele, kaldes de morfemer. Og hele ord hedder semer. Og endelig er der sætningsdelene, hvis regler kaldes for syntaks.

- Fonetisk (lyde)
- Grafologisk (bogstaver)
- Morfologisk (orddele)
- Semantisk (betydningen af individuelle ord)
- Syntaktisk (regler for sammensætning af sætningsdele)

Humoren følger med hele vejen. Skal det være sjovt, så handler det bare om at samle byggeklodserne forkeret.

På et tidspunkt havde dagbladet Politiken denne overskrift: "SF'er moppet af Brixtofte"³. Avisen mente vist 'mobber', for 'mopper' er noget med gulvvask. Ikke godt at vide, hvad der egentlig foregik på Farum Rådhus! Billedet af Peter Brixtofte, der mishandler de andre med en gulvmoppe, er i hvert fald skræmmende. Avisen har forvekslet B og P, måske meget naturligt, da udtalen af bogstaverne i de to ord er næsten ens.

Meget satire spiller på forveksling af grafemer eller fonemer. Politikens daglige satirespalte "ATS" omtaler konsekvent udenrigsminister Per Stig Møller som udenrigsminister Per Stiv Øller. Her hentyder de grafologiske ombytninger ikke alene til Irak-krigen, men også til at ministeren i sin ungdom blev dømt for spiritskørsel. Det kostede ham senere formandsposten for De Konservative.

Homonymer og synonymer

På det semantiske niveau bruger humoren ofte forveksling af betydning til at skabe hullerne. Det kan den gøre, fordi mange ord har mere end én betydning. Det kan være vigtigt at skelne mellem to begreber i den forbindelse:

- **Synonyme ord** – ord der udtales og skrives forskelligt, men betyder det samme. Tænk fx på ordene sjov og morsom.
- **Homonyme ord** – ord der udtales eller skrives ens, men betyder forskellige ting. Tænk fx på ordet sky, der både kan betyde bange, undgå, vanddamp på himlen og noget, der bruges til smørrebrød.

I den svenske film "Selskabsrejsen" beder en mand på en båd sin kone om at give ham en fender, da de skal lægge til land. Hun kommer op fra kahytten med hans guitar. Og han svarer hovedrystende: "Det er ikke en Fender, men en Ibanez."

³ Politiken 27. oktober 2004, 1. sektion side 9

En fender er et homonym. Den er ligesom Ibanez et navn på en guitar. Men den er også en plasticting med luft i, som man bruger til at holde afstand mellem både og kajen.

Opgaver

1. Mange danske aviser har en satirespalte. Berlingske har fx "Sværtegade" og Politiken har "ATS". Få fat på et par aviser og kig på, hvordan satirespalten bruger sproget til at skabe humor.
2. Rim og rytme kan du også bruge til at gøre sproget sjovt. Både normale enderim (fx får du **fem**, er du stemt **hjem**) og allitterationer (rim på forbogstaver, fx Anders And) bruges ofte i humor. Skriv en kort tekst, hvor rim og rytme gør sproget sjovt.
3. Reklamefilm bruger meget ofte humor. Tag fx udgangspunkt i www.dsb.dk, hvor I kan finde et udvalg af Harry-reklamerne. Prøv at karakterisere, hvordan sproglig flertydighed er med til at skabe humoren. Diskuter, hvorfor DSB bruger Harry som en gennemgående figur i deres reklamer.

Sprogets mønstre

Så snart man bevæger sig op på sætningsniveau, bliver der pludselig rigtig mange muligheder for at skabe hullerne. Der kan gøres med modsætninger, gentagelser, over- og underdrivelser, ironi og billedsprog. Sådanne ting arbejder man med i den klassiske stilistik, som handler om sproglige mønstre.

Traditionelt skelner stilistikken mellem to typer mønstre: figurer og troper. Figurerne er måder at sætte ordene sammen på, fx gentagelser og modsætninger. I figurerne beholder ordene deres normale betydninger. Troperne er bl.a. billedsprog og ironi. Til forskel fra figurerne får troperne ordene til at skifte betydning.

Modsætninger

Den første gruppe af sproglige figurer kaldes under ét for antiteser, hvilket betyder modsætninger. Her er især to figurer interessante:

- **Oxymoronet** er en tæt sproglig figur, som samler to modsatte ord, fx "en klog idiot", "langærmet t-shirt", "et mindre mirakel" eller "sur glæde". Oversat fra latin betyder oxymoron skarpsindigt-dumt. Vi kan kalde det for 'begaver slud-

der'. Og faktisk giver oxymoronerne ofte en form for fornuft. Man kan af og til støde på hele sætninger, som er oxymoroniske.

- **Paradokset** sætter begreber sammen, som skaber en logisk selvmodsigelse. "Eleverne arbejder hårdt på at lave så lidt som muligt!" Kunne en frustreret lærer udbryde om sine elever. Sætningen er et eksempel på en åbenlys modsigelse – et paradoks. Man kan ikke både arbejde og slappe af på samme tid. Et andet godt eksempel kan man finde på flere netsider, som hævder, at en amerikansk radioreklame engang brugte sloganet: "Illiterate? Write for free information."

Modsigelserne – antiteserne – er der mange af i humor. Og det siger næsten sig selv hvorfor. Modsigelser skaber automatisk en modstrid mellem verden, som vi fortæller om den, og verden, som den er i sig selv.

Gentagelser

Sproglige gentagelser er en anden gruppe af figurer, som man tit støder på i humor.

- En simpel gentagelse er **tautologien**, hvor man sætter lighedstegn mellem to ens ord fx "dreng er dreng". Tautologierne kan også fungere som sætninger, hvor det i stedet for det samme ord er led med samme betydning, der sættes sammen.
- Beslægtet med tautologien er **pleonasmen**. Pleonasmer er sproglige figurer, hvor gentagelserne er ren og skær rodet overflødighed. "Han bakker baglæns" eller "En falsk kopi" er gode eksempler.

Gentagelsesfigurerne skaber næppe egentlige huller i verden, men de kan alligevel være morsomme, fordi de rummer en overflødig information eller noget, der simpelthen er indlysende for enhver. Især hos sportskommentatorer finder man tautologier, som deler det træk.

Hvis man skal forudsige, hvordan det går det danske hold, så må man sige, at i morgen kan de vinde eller tabe.

(Kommentar ved en håndboldkamp under OL).

Et andet klassisk eksempel kommer fra psykologen Mr. Mackey i tegnefilm-serien Southpark:

Mr. Mackey: [Taler om sin tid som hippie] M'kay, kids, you shouldn't do drugs, m'kay, drugs are bad. You see, I was at the bottom of the barrel, I was a wreck. Why, I didn't even care about money. I was wasting my life... You boys need to listen up, m'kay, what I'm talking about might save your life some day... Drugs are bad. You shouldn't do drugs. If you do them, you're bad, because drugs are bad. It's a bad thing to do drugs, so don't be bad by doing drugs, m'kay, that'd be bad.⁴

Og det gør de næppe efter den belæring.

Overdrivelser og underdrivelser

Blandt troperne er især overdrivelse og underdrivelse vigtigt for humoren. Underdrivelsen kaldes i stilistikken for en litot. Overdrivelsen for en hyperbel. Faktisk kan de to begreber være med til at karakterisere forskellen på danske dialekter. Mange sprogforskere har i hvert fald peget på, at litoten er udbredt i jysk, mens hyperblen i høj grad er et københavnsk fænomen.

- **Litot:** En jyde, der er ramt af en nedbrændt, uforsikret gård, en voldsom skatteregning og fugleinfluenza i fjerkræbesætningen vil nok alligevel sige: "ikke så ringe", når man spørger ham, hvordan det går.
- **Hyperbel:** En københavner, der vågner med tinstunge tømmermænd i s-toget dækket af bræk og rogbøder efter bytur, hvor han ikke har scoret, men har overtrukket sit dankort og fået tæsk, vil nok under alle omstændigheder hævde, at "det var en totalt for fed bytur".

Litot og hyperbel bliver sjove, når de er i åbenlys modstrid med, hvordan verden forholder sig. De fungerer ikke kun på det rent sproglige niveau. Det kan også kaldes for hyperbler, når tegneseriefigurer slås med koncertflygler eller kører hinanden ned med damptromler.

Ironi

Når du er ironisk, fortæller du én ting, men du mener det stik modsatte: "Osama bin Ladin er rigtig glad for USA, især er han en stor fan af præsident Bush." I denne sætning fremgår det ironiske af, at det ikke er sandt, at Osama bin Ladin synes om USA. Ironien opstår simpelthen ved brug af antitese.

⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Southpark>

Men lige så tit er der hyperbler eller litoter, der er på spil. Når en elev, der ikke kan lide fysik udbryder: "Fysik på A-niveau er totalt lækkert!", så kan du være ret sikker på, at det er en hyperbel. Og hvis nogen hævder: "Hitler var da ikke så slem", så er det forhåbentligt en litot.

Ironien er grundlaget for *sarkasme*. Sarkasme er en holdning til omverdenen, som er præget af, at man tager stærkt afstand til eller nedgør noget.

For det meste kan vi oversætte ironien ved at finde de modsatte synspunkter. Det går dog sommetider galt. Især i læserbreve kan det være vanskeligt at afkode, om holdningerne er ironiske eller ej.

Billedsprog

En klassisk trope inden for billedsproget er en *comperatio*. Den er en billedlig sammenligning, der består af tre led. De to første led er det, som sammenlignes, det tredje, det de har tilfælles. Endelig rummer den et sammenligningsord – et såkaldt *coppula* – meget ofte 'som'. I eksemplet her kvinder, hunde og ydmyg opførsel:

I er nogle Hunde, I Fruentimmer! I har ikke Ære skabt i Livet, om man saa sparker Jer bort, kommer I krybende tilbage igen.⁵

(I.P. Jacobsen: "Mogens")

Det er langt fra sikkert, at alle synes, at I.P. Jacobsens sammenligning af kvinder og hunde er sjov. Men sammenligningerne er gode til at skabe sammenstød i betydning og dermed huller i verden. Det samme kan metaforen, der ligner *comperatio*, men dog ikke rummer en åbenlys sammenligning.

Metaforer findes overalt i sproget. De er ikke kun noget, du støder på i digte. Du bruger formentlig mange metaforer uden at tænke over det. Dine matematikopgaver kan være *en blodig kamp*. Lærerne og lektierne *tromler* dig. Den søde pige eller dreng, som du *er brændt varm* på, kan give dig *et iskoldt blik* ved festen.

Der er naturligvis sjældent egentlige kamphandlinger involveret i matematik, ligesom lektier og damptromler hører til i to forskellige verdner. Men i det metaforiske sprog hører de sammen.

Metaforen har en kilde og et mål. Kampen bliver en kilde til forståelse af målet matematik. Metaforen fungerer ikke kun ved enkelte ord, tit overfører den et helt betydningsområde. En lommeregner er et vigtigt våben, når du tager kampen op med matematikopgaverne. Og når du har afleveret dem, så har du forhåbentligt besejret dem. Man kan sige, at metaforen overfører en struktur fra kilden til målet. Kampen til matematik, vejarbejde til lektier og temperatur til kærlighed.

5 I.P. Jacobsen "Mogens" i "Mogens og andre Noveller" (1882) s. 313.

Sportsjournalistik er fuld af den type metaforer. Det er faktisk næsten umuligt at finde en sportsjournalist, som ikke bruger krigs-metaforik. Man taler om angreb og forsvar, om at tabe og vinde, om at besejre eller udslette modstanderne.

Også i politik er metaforer udbredte. I foråret 2006 havde Folketinget den såkaldte "Missilkrise". Socialdemokraternes formand Helle Thorning-Schmidt var irriteret over udtalelser, som Venstres daværende politiske ordfører, Jens Rhode, var kommet med. Så hun kaldte ham for "Et lavtgående og løsgående missil."

Det skulle hun aldrig have gjort. For Jens Rhode svarede straks tilbage, at "hun endnu har til gode at se mit missil, så jeg tager det roligt." Der fulgte en større meningsudveksling i medierne, hvor socialdemokraterne bl.a. beskyldte Jens Rhode for at være 'en sjofel gadedreng'. Missilkrisen spiller på flertydighed. Et missil kan være metafor for mange ting. Men den er samtidigt et godt eksempel på, at humor er betinget. Ikke alle syntes, det var lige morsomt.

At se billederne

Når man ser de metaforiske billeder for sig, kan man skabe et sammenstød mellem bogstavelig og metaforisk betydning. Du kan tænke på tegnefilm og regneserier. Her koger personerne bogstaveligt talt over, når de bliver vrede. Og de iskolde blik bliver vist med istapper.

Tipstjenestens tv-reklamer fungerer på samme måde. Under sloganet "der er så meget, kvinder ikke forstår", viser de, hvordan en kvinde opfatter sportsmetaforer som mur, skade, ligge nøgen i feltet, midtbanegeneral o.s.v. helt bogstaveligt.

Også når man blander metaforerne, kan det blive sjovt. Så kan der nemlig opstå det, man kalder *katakrese* (græsk for 'noget forfærdeligt vrøvl'):

Alle fire tillægsbetegnelser indikerer, at vi ikke har indsigt i et fælles dansk samfund, koncentrerer os om at male vores eget mel, og aldrig tilføjer os til blandingen af det politiske samfund og levebrød. Når vores eget brød er bagt, så spiser vi det selv, og deler ikke med andre.

(Fra en dansk stil om ungdommens samfundsengagement:
Generation Fucked Up.)

Hvis du forsøger at se de enkelte billeder for dig, vil du opdage, at det går fuldstændigt galt for billedannelsen. Faktisk giver afsnittet ikke ret meget fornuft.

Opgaver

1. Hvordan bruger sportsjournalister metaforer? Prøv om I kan skaffe en af avisernes sportssektioner eller gå på nettet. Hvilke metaforer bruger de især? Hvad kendetegner kildeområderne? Er de sjove?
2. Tegnefilm er naturligvis billeder. Alligevel bruger de ofte sproglige teknikker. I kan fx se nogle af episoderne på <http://mondo.happytreefriends.com/>. Prøv så at karakterisere, hvordan tegnefilmene bruger fx metaforer og overdriivelser.

KAPITEL 3

Når sproget handler

Sproget kan med sin flertydighed være med til at skabe huller i verden og dermed humor. Men humor handler i reglen om mere end flertydighed på ord- og sætningsniveau. Når man tager fat på humor i teater, stand-up, tv og film bliver det anderledes. Her er det dialogen, samtalen, der er i centrum.

For de fleste er dagligdagens samtaler forholdsvis enkle. Vi har let ved at udtrykke, hvad vi mener, og vi har let ved at forstå hinanden. Men sproget betyder ikke altid det, vi tror. Vores sprog er et isbjerg. Når vi siger eller skriver noget, så ligger det meste af betydningen under overfladen.

Sproghandlinger

Forestil dig, du kommer ind i et lokale, hvor en af dine venner hører musik på sin bærbare computer. Hvis du siger "Musikken er sørme høj!", så kan det betyde flere forskellige ting:

1. Musikken er sørme høj = du skal skrue ned for den
2. Musikken er sørme høj = du har nok gang i en fest for dig selv (ynkelige tabernar!)
3. Musikken er sørme høj = det er en cool bærbar, du har
4. Musikken er sørme høj = hvorfor lytter du til musik, når man ikke kan høre den? (Hvis musikken ikke er særligt høj)

Betydningen afhænger af, hvilken hensigt du har med dit udsagn. I det første bliver der givet en ordre, i det andet bliver der gjort grin, i det tredje gives en kompliment, det fjerde er et slags spørgsmål osv.

Det ville næppe være praktisk, hvis vi altid gik rundt og sagde, hvordan vores udsagn skal forstås. "Jeg giver dig hermed den ordre at..." eller "Jeg spørger dig hermed om..." ville simpelthen være for tåbeligt.

Det ligger allerede skjult i samtalen. Og ud fra situationen, tonefaldet og måske kropssprog kan vi finde ud af, hvad hensigten er. Udover betydningen og hensigten er formålet med samtale også at opnå en bestemt virkning. Fx at gøre din ven glad ved at rose hans nye bærbare.

Betydning, hensigt og virkning kalder sprogfilosoffen J. L. Austin under ét for en sproghandling.

- *Betydningen*: ordene der bliver sagt. (Musikken er sørme høj)
- *Hensigten*: typen af sproghandling. (En ordre, en kompliment, et spørgsmål, etc.)
- *Virkningen*: den handling, som modtageren skal udføre. (Skrue ned, blive glad, skrue op, etc.)

I humor udnyttes sproghandlingernes mulighed for fejlfortolkning. Vi kan fx sige, at du gerne vil have din ven til at skrue ned. Hvis han gør det, er din sproghandling vellykket. Men du kan sandsynligvis også opleve, at han tror, at hensigten er en anden. Fx kunne han svare, at han lige har købt højttalerne. Så er sproghandlingen mislykket. Eller en *misfire*, som Austin kalder det. Det siger sig selv, at den slags ofte forekommer i sjove dialoger.

Direkte og indirekte sproghandlinger

Der findes to forskellige slags sproghandlinger. De direkte og de indirekte. De direkte er bl.a. ordrer som "Luk vinduer!" og konstateringer som "Formlen for vand er H_2O ". De er vanskelige at misforstå. Men i de indirekte siger man noget andet, end det sætningen umiddelbart betyder.

Forestil dig, at du sidder ved familiefesten og spørger en onkel, "Kan du nå saltet?" Hvis onklen rækker dig saltet, så har det været vellykket. Men hvis han selv synes, at han er sjov, så vil han muligvis svare "ja," eller "bed du bare", uden at gøre andet. Du beder onklen om at give dig saltet. Du spørger ikke, om hans arme er lange nok.

De indirekte sproghandlinger bruger vi ofte til at være høflige. Høflighed går sprogligt set ofte ud på at give modparten i samtalen mulighed for at svare nej. Ikke at man forventer, at han vil gøre det! Det ville være uhøfligt at give onklen en ordre så som "Giv mig saltet!". I stedet formulerer vi os i spørgsmål, eller vi bløder op på betydningen ved at bruge ord som 'ikke'. "Giver du mig ikke saltet?" er faktisk høfligere end ordren.

Andre indirekte sproghandlinger har ikke nødvendigvis noget med høflighed at gøre. Det ser du fx i ironiske eller metaforiske udsagn (se det forudgående kapitel). De indirekte sproghandlinger giver en klar mulighed for at skabe sjove dialoger. Onklen er måske ikke sjov, men generelt kan man sige, at rigtigt meget humor spiller på flertydigheden, som er til stede i indirekte sproghandlinger.

Præsuppositioner

Et vigtigt begreb, når man beskæftiger med samtale og sprog handlinger er præsuppositionerne. Præsuppositionerne er noget af alt det, der kan ligge mellem linjerne i en samtale eller tekst.

Når en politiker siger, at han personligt er imod brandbeskatning, så præsupponerer han, at hans politiske modstander går ind for det. Og hvis en lærer en dag spørger dig: "Hvor længe har du hentet dine opgaver på Studienet?" Så er præsuppositionen, at du er en snyder.

I et afsnit af the Simpsons møder man også præsuppositioner for fuld kraft. Homer er taget på kongres med en kvindelig kollega, han er lettere tiltrukket af. Han bliver vist ind på sit værelse af en piccolo:

Piccolo: TV's there... bathroom's there... and there's your king-size bed for... [pifter, siger som en kat, imiterer en seng, der knager, spinder, stønner, gør, hylér og spidser sine læber] Hubba hubba!

Homer: Stop that! I love my wife and family. All I'm gonna use this bed for is sleeping, eating, and maybe building a little fort⁶.

Homer forstår udmærket præsuppositionen i de mærkelige lyde, som piccoloen kommer med. Men han afviser den. Han er ikke interesseret i at være utro.

Hvis ikke begge parter i samtalen kan fange præsuppositionerne, så vil samtalen få det svært. Men den vil til gengæld helt sikkert blive morsom. I forståelsen af humor er præsuppositioner også centrale. Som beskrevet i det første kapitel, er humor betinget af fælles viden og overbevisninger. Betingelserne skulle gerne være præsupponeret, når man fortæller eller hører noget sjovt.

Opgave

1. Skriv en kort dialog, hvor parterne i samtalen misforstår hinandens sproglige hensigter eller ikke fanger præsuppositionerne.

Samtale er samarbejde

Når de fleste af vores samtaler til hverdag er vellykkede, så skyldes det, vi overholder nogle grundlæggende regler for kommunikation og samtale. En anden sprogfilosof, H. P. Grice, beskriver, hvordan fire forudsætninger er afgørende. Han kal-

⁶ Citatet er hentet fra <http://www.snpp.com/episodes/1F07.html>

der dem for samarbejdsprincipperne eller maksimer (cooperative principles forkortet CP).

1. *Omfang*: Sig det, der er nødvendigt. Hverken mere eller mindre, i forhold til samtalsformålet.
2. *Sandhed*: Sig kun, hvad du mener, er sandt, og ikke noget du mener, er falsk.
3. *Relevans*: Du skal holde dig til emnet.
4. *Klarhed*: Udtryk dig klart og direkte – uden flertydighed og omsvøb.

De fleste mennesker overholder principperne, også selvom de aldrig har hørt om Grice. Hvis ikke man overholder dem, så bryder kommunikationen sammen. Sjo-ve samtaler og tekster vil næsten altid bryde et eller flere af Grices principper.

I en af Pink Panther-filmene ser man en sekvens, hvor Inspector Clouseau klapper en hund. "Bider din hund?" spørger han manden ved siden af sig. "Nej," lyder svaret. Clouseau klapper så hunden, men bliver bidt. "Jeg troede du sagde, at din hund ikke bider," siger han arrigt. "Det er ikke min hund!" Samtalen i se- kvensen overtræder principperne om omfang og relevans. Manden fortæller ikke nok, og hans svar handler ikke om den konkrete hund.

Som et femte princip tilføjer man ofte "Vær høflig". Og det er da også centralt, hvis man skal føre vellykkede samtaler. Når Dolph er sjov, så kan det hænge sam- men med, at han på ingen måde kan finde ud af at håndtere det femte princip.

Sproglige registre

Du taler med garanti anderledes til dine venner, end du taler med kunderne på dit fritidsjob. Tonen til en fodboldkamp er anderledes end til en begravelse. Vi taler nemlig i forskellige registre. Sprogforskeren Joos har opstillet en liste over de re- gistre, normale sprogbrugere råder over:

- *Det intime register* bruger du, når du taler privat fx med en god ven, kæresten el- ler mor.
- *Det afslappede register* er til at tale med vennerne. I vil ofte have fælles udtryk og slang, som kendetegner jeres samtaler.
- *Det konsulerende register* kommer i brug, når du fx skal tale med fremmede eller fx til karaktersamtalen med læreren. Det er kendetegnet af høflighed.
- *Det formelle register* bruger du, hvis du skal give en præsentation af noget eller skrive et brev til en offentlig myndighed.
- *Det fastfrosne register* rummer ritualiserede former som juridisk sprogbrug eller sproget ved ceremonier og kirkelige handlinger.

Du vil sandsynligvis skifte helt ubesværet mellem registrene og have en klar ide om, hvilket register der hører til hvilken situation. I det øjeblik du bryder reglerne, kan det blive ganske pinligt. Tænk bare på de stakkels elever, der fejlagtigt får kaldt deres lærer for far eller mor.

Humoren benytter sig også af registrene. Ofte ved bevidst at bruge det forkerte. For set udefra, bliver det sjovt. Du har måske set FCK's tv-reklame, hvor en mand rejser sig op i kirken og råber "tudeee-fjææs...." Eller den tilsvarende, hvor en tilhører i en retssag rejser sig og råber "skandaleeee-dommer!" To klare eksempler på, hvordan registrene bliver brugt forkert.

Opgaver

1. Stand-up comedy lever ofte højt på at bryde samarbejdsprincipperne, som Grice stiller op. Se noget stand-up og forsøg at karakterisere, hvordan brudene bruges til at gøre det sjovt.
2. De forskellige sproglige registre hører til forskellige situationer. Prøv at få fat i nogle forskellige prøver på sprog. I kan evt. begive jer ud i verden og optage folk i forskellige situationer eller bruge msn-samtaler, sms-beskeder eller e-mails. Hvordan kommer de forskellige registre til udtryk, og hvad kendetegner dem?

Etos, patos og logos

Retorikken har tre begreber, der til forveksling kan minde om registre. Det er dog ikke helt det samme. De tre begreber etos, logos og patos stammer helt tilbage fra antikkens talekunst. Det er tre forskellige argumentationsmetoder. Målet for den klassiske retorik er at overbevise andre om ens synspunkter. Og der kommer de tre begreber på banen.

- **Etos-argumentation** handler om talerens egen troværdighed. Når Anders Fogh Rasmussen bliver valgt på slogans som "Venstre, så ved du, det bliver til noget", så siger han faktisk: "Jeg holder mine løfter, de andre gør det ikke." Et andet eksempel kunne være, hvis Spejdersport fik B.S. Christiansen til at anbefale deres varer.
- **Logos-argumentationen** er den logiske, sammenhængende, fornuftige argumentation. Her hviler argumenterne i sig selv, så de ikke kan modsiges. Logos er nok det, man almindeligvis vil forbinde med ordet argumentation. Når videnskabsfolk eller eksperter skal forklare eller bevise noget, så sker det som regel ved hjælp af logos. Og selvom hundredvis af amerikanske tv-serier har

forsøgt at give et andet billede, så er det også den argumentation, man møder i de fleste retssager. Logos tager man seriøst. Men overdrevet kan det blive meget tørt og måske endda sjovt.

Patos-argumentationen er lidt anderledes. Det er en form, der taler til følelserne. Med patos forsøger man at få tilhørerne over på sin side ved at bruge følelsesladede udtryk og masser af kropssprog. Da Helle Thorning Schmidt skulle vælges til formand for Socialdemokraterne, sagde hun med stor patos "Jeg kan slå Anders Fogh." Det var ikke et argument, men en appel til tilhørernes følelser. De ville også gerne af med Fogh. Hun blev valgt på det. Tiden må så vise, om hun får ret.

De tre typer optræder i alle former for argumentation, og ofte blander man dem. De kan skabe en masse sjov, hvis de bliver overdrevet. Især patos kan være sjov at overdrive. Patos har givet navn til udtrykket patetisk, som betyder latterligt.

Opgaver

1. Eros, patos og logos er meget tit i spil i forhold til tv-reklamer. Prøv at se nogle stykker, og find eksempler på sjove overdrivelser af argumentationsmetoderne.
2. Du skal skrive en kort tekst. Det kan fx være en tale til en familiefest. I teksten skal du overdrive en eller flere af de tre argumentationsmetoder.

Veje til humor

Alle de sproglige fænomener, som dette kapitel beskriver, er indgange til at skabe sprog, som er sjovt. Det gælder blot om at skabe misforståelser af intentionerne i en sproghandling, have skumle præsuppositioner eller bryde reglerne i forhold til registre eller samarbejdsprincipperne.

Kort sagt. Sprogter skal behandles på en måde, man ikke forventer, før det bliver sjovt. Kommunikationen skal til en vis grad bryde sammen.

Det er imidlertid klart, at det ikke er alle brud på forventningerne, der er sjove. Hvis du i virkeligheden råbte tudefjæs til en begravelse, så ville det nok ikke være særligt populært. Humor kræver tit lidt afstand.

KAPITEL 4

Situationer vi forventer

Al humor afhænger af din verdensopfattelse. Humoren spiller nemlig bold med dine forventninger og forestillinger. Og i den forbindelse er fortællinger noget meget centralt. For fortællinger er ikke kun noget, som du støder på i bøger og film.

Fortællinger i hverdagen

En teori udviklet af litteraturforskeren Mark Turner går på, at vi mennesker er styret af små fortællinger. Det skal ikke forstås sådan, at alt er planlagt. Men fortællingerne lægger en ramme, som vi kan bruge til at finde rundt i hverdagen med.

I alle de områder af livet, du kender, findes disse fortællinger. Lige fra fortællingen om arbejdsdagen på fritidsjobbet til fortællingen om, hvad der skal ske juleaften med familien.

Tag bare et kig på din egen hverdag. Når du møder i skolen, styrer en lille fortælling din dag. Man kan kalde den skole-fortællingen. Den rummer de grundlæggende ting i dagen: Hvor klasseværelset er, hvor du sidder, at det vil være nødvendigt med et stykke kage for at klare dansk og matematik i 4. og 5. time, at skoledagen slutter på et bestemt tidspunkt og mange andre ting.

Fortællingen har måske også skurke og helte: den onde dansklærer og den flinke engelsklærer. Og endelig rummer den forskelligt inventar, som hører til den. Du får måske brug for en lommeregner i løbet af skoledagen, men næppe for en mejeræsker.

Virkeligheden kan sommetider afvige fra fortællingen. Men så vil du også opleve det som noget unormalt. Fx hvis du pludselig får fri i tredje time, fordi en lærer er syg. Eller hvis biologilæreren vælger at komme til timen iført klovnekostume.

Fortællingerne bruger du til at udføre handlinger, genkende situationer og forestille dig sammenhænge. Hvis du bor i en lejlighed, og det pludselig drypper ned med vand fra loftet, vil du ubevidst forestille dig, hvor det kan komme fra. Fx at overboen har glemt at lukke for det.

Samtidigt giver fortællingerne dig mulighed for at forudsige, evaluere og planlægge. Hvis du i grove træk har en fortælling, der handler om at tage på en musikfestival, så vil du også vide, hvad du skal tage med. Et telt kan fx være en rigtig god ide. Og dagen efter en bytur kan du bruge fortællingen om byture til at finde ud af, hvorfor du har ondt i hovedet.

Bevægelsesmønstre

Turner mener, at fortællingerne er en udbygning af nogle meget enkle fortællinger. Nemlig i kroppens bevægelsesmønstre så som at cykle, at hælde vand op i et glas eller at gribe en bold.

Bevægelsesmønstrene stiller regler op. Tag bevægelsesmønstret om at hælde vand op i et glas. Hvis du vender glasset på hovedet, så følger du ikke reglerne, og konsekvensen bliver også derefter.

De fleste af bevægelsesmønstrene fungerer, uden vi tænker over dem. Og heldigvis for det. Tænk bare på, hvor vanskeligt det ville være at cykle, hvis du hele tiden skulle overveje, hvordan du gør det. Det er kun, når man er meget fuld, at det bliver relevant.

Der er naturligvis også i sådanne situationer, at humoren bliver mulig. Nemlig når kroppen ikke følger mønstrene. Komikere som Gøg og Gokke og Charlie Chaplin benyttede sig af det, man kalder *slap-stick comedy*. Her er det netop brud på bevægelsesmønstre, der gør tingene sjove. Få fat i en bananskræl, så er du selv parat til at lave slap-stick.

MTVs "Jack-Ass", hvor skuespillerne udfører råbelige og halsbrækkende ring med deres kroppe, er den moderne version af det.

Komisk potentiale

De mere komplicerede fortællinger, så som skolefortællingen, har naturligvis også mulighed for at skabe sjove situationer. Især fortællingernes forskellige roller kan medvirke til det.

TV-serien "Klovn" rummer mange gode eksempler på, hvordan fortællingerne går i stykker, netop på grund af personerne i dem. Hovedpersonen, Frank Hvam, er nemlig rigtig dårlig til at følge fortællingerne. Konstant dummer han sig og handler forkert.

Frank Hvams rolle har det, man kalder komisk potentiale. Sæt ham i en situation, hvor der er mulighed for at kvaje sig, og du kan være sikker på, at han gør det. Det komiske potentiale kommer af manglende fornemmelse for situationerne.

Det komiske potentiale kommer ikke kun af personernes opførsel og manglende situationsforståelse. Også situationerne i sig selv kan levere potentialet. Anbring to mennesker overfor hinanden og giv dem hver sin lagkage. Et fortrinligt komisk potentiale.

I genren *situation-comedy* eller bare *sit-com* udnytter man både roller med komisk potentiale og fortællinger.

En tv-serie som "Langt fra Las Vegas" har ikke ret mange forskellige rum, hvor handlingen foregår. "Langt fra Las Vegas" foregår i reglen kun i Caspers lejlighed, redaktionslokalet og den lokale bar. Men bestemte rum har bestemte fortællinger tilknyttet, og det udnyttes til at gøre det sjovt. På et redaktionslokale skal man fx være seriøs og arbejde hårdt. Anbringer man så en person som den lettere perverterede Niels Buckingham, spillet af Claus Bondam, på stedet, så skaber man et klart komisk potentiale.

Både fordi han grundlæggende ikke passer ind i redaktionsfortællingen, og fordi hans egenskaber støder sammen med andre af personerne, fx Lisa, spillet af den tidligere pornostjerne Katja K., der i mange afsnit er ene om at bære fornufstens stemme.

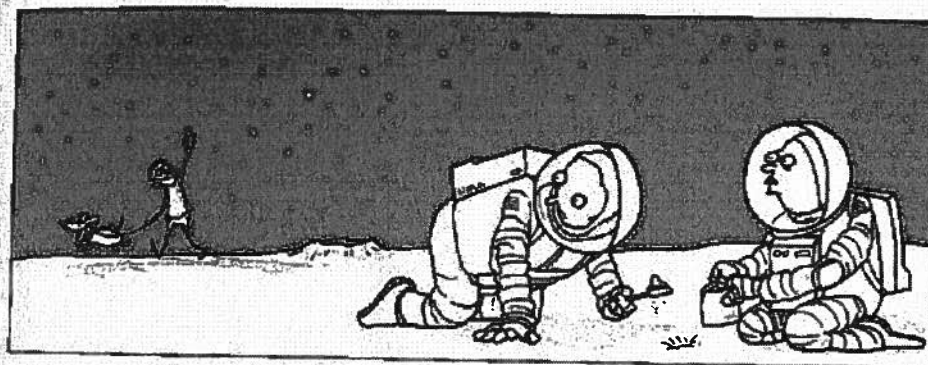
Opgaver

1. Kan man gøre alle fortællinger sjove? Prøv at identificere nogle af fortællingerne i din egen hverdag. Kan det fx være sjovt at støvsuge eller gå til skriftlig eksamen?
2. "The Simpsons" kan vel betegnes som en blanding mellem slap-stick og tegnet sit-com. Prøv at redegøre for, hvori personernes og situationernes komiske potentiale består. Hvorfor er Homer fx sjov?

Den surrealistiske verden

Trods skuespillernes mærkelige måder at opføre sig på, så er de fleste sit-coms eller slap-stick serier og film nogenlunde realistiske. Det kunne faktisk foregå i den virkelige verden. Men i surrealistisk humor er det anderledes. Her vender verden totalt på hovedet. Og fortællingerne, vi er vant til, duer ikke længere.

Surrealismen kender du sandsynligvis fra malerkunst, hvor bl.a. Salvador Dalis billeder skaber helt mærkværdige verdner. Men det er altså også udbredt i humor. Den surrealistiske verden lever af *visuelle uoverensstemmelser*. Det at man anbringer noget et sted, hvor det slet ikke hører til. Se fx denne stribe:

Striben spiller klart på ligheden mellem almindelige landskaber og månelandskaber. Månesandet er et godt sted at lufte sin hund. Men striben går dermed også over i ren surrealistisk humor, idet sammenstillingen er en realistisk umulighed. Hundelufteren passer simpelthen ikke ind i vores normale forestillinger om månelandinger. Han er en visuel uoverensstemmelse.

"Casper og mandrilafalen" (DR2 1999-2003) var indbegrebet af surrealistisk humor. Fx kunne man møde en mand, der foldede store statsledere i gulvtæpper, eller se et OBS-indslag, der advarede mod sømandsulykker – som bizart nok involverede noderstativer.

Det siger næsten sig selv, at den surrealistiske verden er et godt udgangspunkt for at skabe uoverensstemmelser med vores almindelige fortællinger og verdensopfattelse. Og derfor er den tit ret morsom.

Den absurde verden

Nært beslægtet med den surrealistiske verden er den absurde. Absurd betyder meningsløst. Det er et begreb fra 40'ernes og 50'ernes eksistentialisme. En filosofisk verdensanskuelse, som tager det udgangspunkt, at verden grundlæggende set er meningsløs.

I en absurd verden giver hverdagens store og små fortællinger ikke nogen mening. Absurd litteratur og især teater spiller derfor på mere eller mindre usammenhængende handlingsforløb og ulogisk dialog. Ideen er at illustrere det meningsløse i praksis.

Det absurde rummer derfor en helt speciel ironisk tilgang til tilværelsen. Man kan umuligt tage handlinger og begivenheder fra den absurde verden alvorligt. Det er tydeligt, at de må være ironisk ment. Men i modsætning til normal ironi, kan man ikke rekonstruere det modsatte synspunkt. Det er et fænomen, som kaldes *global* eller *ustabil ironi*.

Peter Seeberg var en af de danske forfattere, der tog det absurde til sig. Man kan både se det i hans handlingsforløb og i dialogerne. I tekstafsnittet kan du

finde novellen "Lille Vovse", hvor en by tager en sød lille hund til sig. Det bliver et mål for byen at gøre alt for hunden. Den bliver kæmpestor, men også kræsen, så undervejs accepterer alle i byen, at den skal fodres med mennesker. Ja, nogle af byens borgere stiller sig endda i kø for at blive spist – ganske frivilligt. En fuldstændig absurd handling.

Det er tit svært at se forskel på det surrealistiske og det absurde. Den surrealistiske verden vender op og ned på indholdet af verden. Kun i den verden kan man lufte sin hund på månen. Den absurde verden ligner mere den realistiske hverdagsverden. Men den har ingen indbygget logik.

Intertekstualitet

Ved siden af hverdagens små og store fortællinger finder man naturligvis fiktive fortællinger. Fortællinger som vi kender fra fx film eller bøger. Meget tit låner de fra andre film eller bøger. Det kalder man for intertekstualitet. Intertekstualitet er et udbredt virkemiddel i humor. Det fungerer, når der skabes modstrid mellem de fortællinger, vi allerede kender, og så de nye 'omgivelser'.

The Simpsons trækker ofte på intertekstualitet. I afsnittet "Homer loves Flanders" fra femte sæson er det filmen Terminator II, der danner udgangspunkt for en stor del af handlingens elementer. Homer bliver portrætteret ligesom den onde terminator. Han kan glide gennem hækken på samme måde, som terminatoren glider gennem en gitterdør. Og undervejs jager han med golfkøller i armene familien Flanders bil, så scenen umiskendeligt kommer til at ligne en tilsvarende jagtscene i Terminator II.

Intertekstualitet er meget udbredt i moderne humor. Det behøver dog ikke være konkret intertekstualitet som i eksemplet med Simpsons. Det kan også være intertekstualitet i forhold til genren.

Det ser man til eksempel i de såkaldte *mockumentarys* som "P.I.S. – Politiets Indsats Styrke" (TV2-Zulu) eller "The Office" (BBC). De er blandt andet morsomme, fordi de bruger dokumentar-programmernes form med personlige interviews og sekvenser hentet fra det, der skal ligne deltagernes dagligdag. Men de gør det bl.a. for at gøre grin (mock) med den form.

I *satire* og *parodier* handler fortællingerne om noget virkeligt. Det er ikke helt det samme som intertekstualitet. Men princippet er ikke langt fra. I Danmark har vi en lang tradition for at lave sommerrevyer og andre shows, hvor skuespillere laver parodier på kendte personer eller politikere. Ofte med reference til virkelige begivenheder. Det samme er udbredt i mange Tv-programmer og hos afgangsklasser fra landets folkeskoler.

Det gælder dog stadigvæk, at der skal være en form for uoverensstemmelse med virkeligheden, før det bliver sjovt. Fortællingerne skal skabe noget uventet i de situationer, vi ellers forventer.

Opgaver

1. Alle danske aviser har dagligt karikaturtegninger af politikere eller kendte. Saml et par stykker. Tag stilling til, hvilke virkemidler tegnerne bruger for at gøre dem sjove.
2. Shrek-filmene er fulde af kendte figurer fra klassiske eventyr. Et godt eksempel på intertekstualitet. Men hvad bliver det brugt til, og hvad gør det sjovt?

KAPITEL 5

Hvad er sjovt?

Mange forskellige ting kan være sjove. Men der er alligevel en række fænomener, ting og emner, som oftere end andre bliver brugt i humor. Vi skal se på nogle af de vigtigste i dette kapitel. Selvom det slet ikke er en udtømmende og endelig liste.

Dyr er sjove

18. november 1928 blev en mus født. I tegnefilmen "Steamboat Willie" møder man for første gang grundlaget for Walt Disneys underholdningsimperium, Mickey Mouse. Men Mickey, eller Mikkelt, som han oprindeligt hed på dansk, var ikke det første dyr, der nogensinde optrådte i humor.

Dyr har altid været en del af humorens verden. Lige fra fabler over eventyr til tegneserier. Også mere abstrakte dyr som smølferne har henrykket generationer af børn og voksne.

Dyrene bliver sjove, i det øjeblik de tilskrives menneskelige egenskaber. Teknisk set kaldes det *personifikation*. Og somme tider bruges også betegnelsen *antropomorf*, der betyder menneskelignende.

Løver kan ikke tale, løver i Kenya hedder ikke Magnus, de er sikkert ret ligeglade med, hvad turisterne tænker om dem, og de har i hvert fald ikke mexicansk tøj på. Men når det kommer til humor, er det helt ok at personificere dem på den måde. Også ting kan personificeres. Tænk bare på tegnefilmshelten Svampe-Bob Firkant.

Når personificerede dyr rammer noget i mennesker, så skyldes det givetvis, at de taler til et skel, vi alle er født til. Naturen i os har vi som udgangspunkt, men vi vokser også op i en kultur, der stiller krav til os. Og det er ikke altid, de to sider lever lige fredeligt sammen. Men de menneskelige dyr giver en afstand, som lader os se vores egne egenskaber udefra. Så når vi griner af dyrene, griner vi af os selv.

Med menneskelige dyr kan man sætte tingene på spidsen. Bamses egoistiske væremåde og kosten rundt med Kylling har været en stor succes. Og det er sjovt, når Tom og Jerry eller deres dobbeltgængere fra *The Simpsons*, Itchy og Scratchy, udsætter hinanden for frygtelige voldshandlinger. Man kan også stille sig selv det spørgsmål, om Dolph ville have været sjov, hvis han var et menneske.

Men det kan gå to veje. At gøre dyr menneskelige er både sjovt og sødt. Men når vi gør mennesker dyriske, så vil det have en helt anden effekt. I optakten til anden verdenskrig brugte Nazisterne fx karikaturtegninger, hvor jøder blev regnet som rotter. Og rotter er skadedyr, som bør udryddes.

George Orwells berømte roman *"Animal Farm"* (1945) brugte samme effekt. Her fortæller han historien om et kommunistisk diktatur gennem dyrene på en gård. Og det er slet ikke nuttede og elskværdige dyr.

Vores krop er sjov

Dyr har ikke noget begreb om kroppen. De er den bare. Som mennesker har vi evnen til at se os selv udefra. På samme tid er vi vores krop og har en krop. Kroppen er et objekt for os.

Og der er ingen tvivl. Vi skal have en perfekt krop, god kondition og særdeles lækkert hår. Spørg bare reklamerne i tv. Hvis vi ikke lever op til det, så kan vi enten græde over det eller grine af det. Hvad enten vi vil eller ej, så tvinges vi ofte til at tage stilling til kroppen.

Meget humor benytter derfor kroppen. Vi har allerede været inde på slap-strick genren. Som nævnt i det tidligere kapitel, kan det være sjovt, når kroppen ikke gør, som den skal. Når det går ud over dig selv, så er det ikke sjovt at falde i en bananskræl eller få en spand med 10 liter koldt vand i hovedet. Men set udefra, er det mægtig morsomt.

Også når kroppen overtræder regler for normal opførsel, bliver det sjovt. Monty Pythons *"Ministry of silly walks"* benytter sig af det. Og tager vi Rowan Atkinsons Mr. Bean-figur, så er det ret klart, at humoren er kropsligt funderet. Der er sjældent nogen dialog. Men masser af mimik og mærkelige kropsbevægelser.

Der er dog også en del kropslige funktioner, som vi ikke taler så meget om i hverdagen. De kropslige afsondringer og de seksuelle funktioner. Men i humoren får vi et frirum til at forholde os til kroppen og alt det, der hører med til den. Måske er det også ganske nødvendigt. Humor om kroppen vil ganske tit være udtryk for forløsningsteorien om humor, som den blev beskrevet i første kapitel.

De andre er sjove

Antropologer arbejder med at iagttage og beskrive fremmede kulturer og folkeslag. I begyndelsen af 90'erne bosatte den indiske professor i antropologi G. Prakash Reddy sig i en jysk landsby for at studere danskernes liv og skikke. I sig selv en lettere komisk situation. Den bryder vores forventninger. Det havde været mere normalt, hvis en dansk antropolog havde studeret indere.

Humor gør ofte det samme som den indiske professor. En stor del af den daglige humor handler om vores omverden. Den kan være et uoverskueligt og skræmmende sted, med masser af fremmede og ukendte ting. Men gennem humor kan vi nærme os den. Humor er antropologi for almindelige mennesker.

Derfor er de andre godt stof for humoren. Det er bl.a. udgangspunkt for Sonofons nu klassiske reklameserie om Polle fra Snave. Her er det en bestemt socialgruppe, vi ler af. Men det kan også være etniske grupperinger som indvandrere.

Her kommer begrebet *stereotyper* ofte ind. En stereotype er blandet andet, når man viser en indvandrer som en ung mand, overhængt med guldkæder, i en stor bil med alufælge, hvorfra han vil score danske tøser (fx i Mujaffa-spillet).

Endelig kan der være tale om humor, der handler om andre lande. Det er faktisk meget udbredt. Danskere griner af svenskere. Svenskere griner af finner. Russere af polakker. Tjekker af slovakker. Inden for de enkelte lande er der også traditioner for at lave jokes om folk fra bestemte landsdele. Århus- og molbohistorier har en lang dansk tradition. I store dele af Jylland giver man imidlertid igen ved at fortælle vittigheder om dumme københavnere.

Humor om andre er ikke altid udtryk for en uskyldig antropologisk interesse. Den kan medvirke til at overdrive forskelle og hviler tit på forudsætningen om, at de andre er mindreværdige, dummere eller mere naive end os. Så vil humoren være i overensstemmelse med overlegenhedsteorien, som blev beskrevet i bogens første kapitel. Vi griner af dem, der har det værre end os selv.

Denne type humor har den bagside, at den ofte er nedværdigende over for andre mennesker. Den kan i mange tilfælde ses som en funktion af, at folk selv ønsker at hævde sig på andres bekostning.

Sonofons reklamer om Polle fra Snave fik et efterspil i Radio og TV-nævnet⁷, som på baggrund af en klage fra en seer udtalte, at reklamerne overtrådte lovgivningen ved at have voldelige indslag og opfordre til at mobbe folk, der er anderledes. Klagen blev styrket af, at en 13-årig skolepige blev hospitalsindlagt, efter hendes klassekammerater havde givet hende en sherifstjerne inspireret af reklamerne. Og Sonofon gik i dagspressen med en undskyldning. Samme skæbne fik en reklame mod ulovlige MP3-filer, hvor der blev gjort grin med en homoseksuel mand.

7 www.mediasekretariatet.dk/bilag/rtv/afgrekt/pollefrasnave180601.pdf

Men humor om de andre har både en positiv og en negativ side. Det kan være positivt, når det lader os grine af vores forestillinger om det fremmede. Og det kan skabe et socialt fællesskab i vores egen gruppe. Humor om de andre kan være det, der binder os sammen. Men det bliver negativt, når det alene skaber forskel og forstærker fordommene.

Tabuer er sjove

Ingen normale mennesker vil dele deres seksuelle fantasier med deres mormor. Der er mange ting, vi ikke taler om i hverdagen. Især sex, død og religion er tabubelagte emner. Tabu er oprindeligt et religiøst begreb, som handler om specielle ting, handlinger eller måske fødevarer, som er forbudte i bestemte religioner. Forskellige mennesker har forskellige holdninger til, hvad der er tabu. Alle har en individuel grænse for, hvad der må og ikke må siges.

Alligevel har vi et behov for at omgås emnerne. Måske er det psykisk bestemt, at vi har behov for at tale om det, man ikke må nævne. At forstå det, vi ikke begriber. Og som forløsningsteorien hævder, kan det ske i form af humor. For humoren lader os kigge på tabuerne på en forholdsvis uskyldig måde. Med humor kan vi sætte tabuerne til debat og måske komme tættere på hinanden.

Humor kan derfor også bruges til at skabe en forståelse. Vi kan debattere moralske normer. Vi kan forsøge at bekæmpe angst for sygdom og død. Humor kan måske ligefrem hjælpe os af med tabuer. I et afsnit af tegnefilmen Southpark "Jared has Aides" hævder man ligefrem, at alting tragisk bliver sjovt efter 22,3 år.

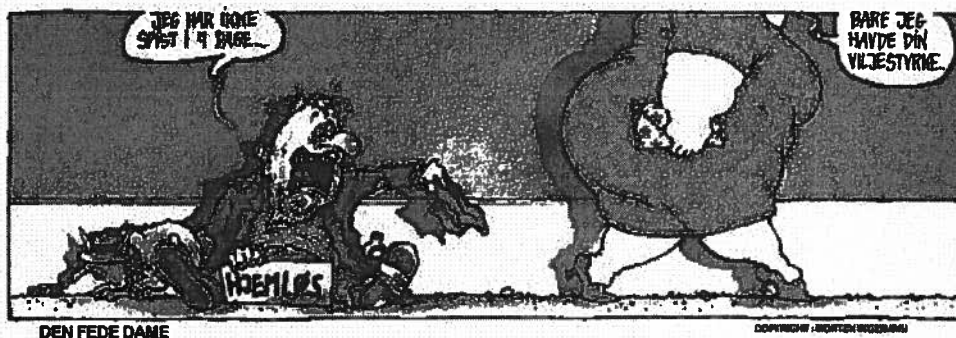
De 22,3 år henviser til længden af en Southpark-episode 22,3 minutter. Så tilsyneladende er budskabet, at der er ok at gøre grin med ting, når de har været under behandling i Southpark.⁸ Og man kan næppe beskylde den serie for at lægge fingrene imellem, når det kommer til at tage tabuer op. Episoden ender da også med, at hele byen griner over AIDS og afslører et monument med påskriften "AIDS is finally funny", fordi de opdager, at der er gået 22,3 år, siden sygdommen blev opdaget.

Men at omgås tabuer er ikke altid lige let. Hele affæren om Jyllandspostens Muhammed-tegninger gav et klart udtryk for det. Og Anders Mattesen blev udsat for hård kritik i flere medier, da han i tegnefilmen "Terkel i Knibe" lod teenagepigen Fede-Dorit begå selvmord til stor begejstring for biografpublikummet. I Norge krævede en række organisationer et totalforbud mod filmen.

8 http://en.wikipedia.org/wiki/Jared_Has_Aides

Opgaver

1. Se et afsnit af Bamse og Kylling. Prøv at karakterisere, hvilke budskaber figurerne kommer med om mennesker. Måske især om børns måde at opføre sig på.
2. Det er aldrig sjovt at komme til skade. Eller er det? Diskuter, hvorfor serier som "Jack-Ass" er populære. Inddrag evt. de kropslige fortællinger fra forrige kapitel.
3. Hvem er de andre i din hverdag? Overvej, hvilke grupperinger du og dine kammerater fortæller jokes om. Diskuter, hvorfor I gør det.
4. Hvor går din grænse? Diskuter, hvornår det sjove ikke længere er sjovt. Og hvorfor det er sådan.

KAPITEL 6

Analysemodel

Om analyse af humor

At beskæftige sig med humor er faktisk ikke så forskellig fra almindelige analyser af tekster, billeder og film. Der kan være forskelle på, hvor relevante forskellige teknikker er, som afhænger af genre og teksttype, men der er også fællestræk.

Analyse af humor handler tit om at jagte hullerne. De steder i tekst eller billeder, hvor den verden, vi ser, er i uoverensstemmelse med den verden, vi normalt kender.

Når man arbejder med humor fra en sproglig vinkel, så kan det ofte være en fordel at næranalysere enkelte kortere stykker tekst. På den måde vil man også lære begreberne nærmere at kende.

Det kan desuden være relevant at kigge på, om det faktisk ikke er sjovt, selvom det måske var meningen fra ophavsmandens side. Stil dig selv spørgsmålet: hvorfor synes jeg ikke, det er sjovt? Og kig på, hvor dine personlige grænser eller normer overtrædes. Så bliver du sikkert også lidt klogere på dig selv.

Den følgende model skal betragtes som et idékatalog. Man kan plukke de elementer ud, som siger noget relevant om netop det, man arbejder med. Modellen bruger udtrykket værk, og med det menes såvel tekster som tale, billeder og film.

Redskaberne i modellen kan give et bud på en fortolkning af, hvad humor er for en størrelse, og hvordan det bruges i det konkrete værk. Mens den endelige fortolkning fortæller noget om humorens tema: hvad forsøger den at sige om os eller verden?

Husk, at de fleste sproglige begreber også kan bruges i forhold til billeder og film.

God fornøjelse.

1. Hvad handler det om?

- a. Hvilke motiver har humoren – fx dyr i skoven, en samtale i en familie, slagmarken, etc.?
- b. Hvad er mål for humoren – fx en befolkningsgruppe, magthave, en norm, et tabu, noget almen menneskeligt?

2. Hvordan fungerer humoren?

- a. Stilistik
 - I. Rod i byggeklodserne: flertydighed, forbyttede bogstaver, ordspil, rim eller rytme
 - II. Homonymer og synonymymer
 - III. Modsætninger (oxymoroner og paradokser)
 - IV. Gentagelser (tautologier og pleonasmer)
 - V. Overdrivelser og underdrivelser (Hyperbel og litot)
 - VI. Ironi
 - VII. Billedsprog (metafor, billeddannelse og katakreser)
- b. Sproghandlingsteori
 - I. Sproghandlinger (direkte og indirekte)
 - II. Misforståelse af hensigt eller præsuppositioner
 - II. Brud på kommunikative principper (omfang, relevans, sandhed og klarhed)
 - IV. Sproglige registre
 - V. Etos, Patos og Logos.

3. Fortællinger

- a. Hvilke af hverdagens fortællinger indgår, og hvordan bryder de sammen?
- b. Er det realistisk, eller befinder vi os i et surrealt eller absurd univers? Hvordan afviger det fra vores normale verdensopfattelse?
- c. Intertekstualitet: Hvad refererer værket til indholds- eller genre-mæssigt? Er det med til at gøre værket sjovt?

4. Personkarakteristik

- a. Hvilke karaktertræk har de centrale personer, som kan bidrage til det humoristiske? Er der tale om stereotyper?
- b. Hvordan skaber situationer og dialoger humoren? Er der især personer som er 'gode til' at støde sammen på grund af deres karaktertræk?

5. Betinget humor

- a. Hvilke forudsætninger skal man have for at forstå humoren?
Hvilke overbevisninger og hvilken konkret viden?

6. Hvilken humorteori passer bedst – hvorfor er det sjovt?

- a. Overlegenhedsteorien – at vi griner for at føle os bedre end andre.
- b. Forløsningsteorien – at vi griner for at omgås tabuer eller tale om unævnelige ting
- c. Uoverensstemmelsesteorien – at vi griner, fordi vi oplever en uoverensstemmelse.

7. Tema

- a. Hvad siger det om verden?